

Juridikavdelningen
Isabella Hagnell Westermark

Stadigvarande sammanboende vid bedömning av rätten till allmän omställningspension – tillämpning i vissa fall

Pensionsmyndighetens ställningstagande

Vid bedömningen av om den efterlevande kan anses fortsatt vara stadigvarande sammanboende med sin make vid dennes bortgång, trots att denne före sin bortgång på grund av sjukdom har flyttat till ett särskilt boende, ska det göras en samlad bedömning.

Vid denna bedömning ska följande särskilt beaktas

- Om parterna har upprätthållit sin personliga och ekonomiska gemenskap under tiden fram till en av parternas bortgång.
- Tid överstigande 12 månaders vistelse på ett särskilt boende talar starkt för att parterna inte ska anses fortsatt vara stadigvarande sammanboende vid en av parternas bortgång.
- I de fall tidsperioden överstiger 12 månader kan parterna ändå anses ha stadigvarande sammanbott vid en av parternas bortgång. Omständigheterna i det enskilda fallet bör i sådana fall vara jämförbara med den i förarbetena beskrivna situationen när en make tillfälligt tas in på sjukhus eller liknande. Avsikten med särlevnaden har därför en avgörande betydelse för bedömningen.

Bakgrund

I Högsta förvaltningsdomstolens (HFD) avgörande HFD 2011 ref. 12 ansågs den efterlevande inte ha upphört vara stadigvarande sammanboende med sin make vid dennes bortgång, trots att maken på grund av sjukdom var tvungen att flytta till ett äldreboende 6 månader före sin bortgång. HFD fäste bl.a. vikt vid att omställningspension är avsedd att utgå under en tid av tolv månader och att maken flyttade till äldreboendet endast en kort tid, 6 månader, före sin bortgång.

Efter detta avgörande har Pensionsmyndigheten i sin tillämpning utgått från att parterna som huvudregel upphör att vara stadigvarande sammanboende när tiden på särskilt boende överstiger 12 månader.

Med anledning av **Kammarrätten i Stockholms dom den 17 november 2023 i mål nr 2919-23** har frågor om hur denna bedömning framgent ska göras uppstått i verksamheten.

I kammarrättsdomen var frågan om huruvida makarna kan anses fortsatt varit stadigvarande sammanboende vid makens bortgång även om maken flyttade till ett vårdhem 14 månader före sin bortgång. Kammarrätten uttalade att en tidsgräns för när den ekonomiska gemenskapen ska anses ha upphört inte kan ges, utan en samlad bedömning bör göras i varje enskilt fall. Oavsett hur prognosen för makens

hälsotillstånd såg ut när han, till följd av ett hjälpbehov som inte kunde tillgodoses hemma, flyttade till ett vårdhem, gjorde kammarrätten bedömningen att den personliga och ekonomiska gemenskapen mellan makarna i princip var densamma före som efter hans flytt. Kammarrätten konstaterade också att makarna hade tillbringat dygnsvilan på skilda håll under betydligt längre tid än i HFD 2011 ref. 12, men ansåg med hänsyn till såväl orsaken till flytten som att den ekonomiska och personliga gemenskapen mellan makarna i princip fortsatte på samma sätt efter flytten som innan att makarna skulle anses stadigvarande sammanboende vid tidpunkten för makens bortgång.

Pensionsmyndigheten överklagade kammarrättsdomen men HFD beslutade att inte meddela prövningstillstånd (beslut den 23 januari 2024 i mål nr 321-24).

I detta rättsliga ställningstagande förtydligar Pensionsmyndigheten hur bedömningen av rekvisitet stadigvarande sammanboende ska göras i de fall där en av parterna före sin bortgång på grund av sjukdom har flyttat till ett särskilt boende.

Detta rättsliga ställningstagande berör enbart förmånen **allmän omställningspension** och frågan om hur bedömningen av rekvisitet stadigvarande sammanboende ska göras i vissa fall. Eftersom Pensionsmyndighetens förmåner har olika syften behöver inte denna bedömning alltid följa andra bedömningar som tidigare gjorts i fråga om andra förmåner. Detta innebär att om två personer tidigare, i enlighet med det rättsliga ställningstagandet PRS 2014:1 Innebörden av ”stadigvarande leva åtskild” inom pensionsförmånerna i socialförsäkringsbalken, har bedömts levat stadigvarande åtskilda i fråga om *allmän pension* kan de ändå enligt detta ställningstagande anses ha stadigvarande sammanbott.

Skälen för ställningstagandet

Gällande bestämmelser

Enligt 80 kap. 3 § socialförsäkringsbalken (SFB) har en efterlevande make, som stadigvarande sammanbodde med sin make vid dennes död, rätt till allmän omställningspension om denne var försäkrad för sådan förmån och den efterlevande

1. vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn under 18 år, som stod under vårdnad av makarna eller en av dem, eller
2. oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till dödsfallet.

Enligt 80 kap. 4 § SFB likställs med efterlevande make en ogift person under vissa förutsättningar.

Förarbeten

I förarbetena uttalas att syftet med förmånen är att ge ekonomiskt stöd till de efterlevande under den tid som går åt för att komma över de särskilda svårigheter som den förändrade familjesituationen medför.¹

¹ Prop. 1987/88:171, s. 54 f.

12 månader har bedömts vara en rimlig tid under vilken omställningspensionen ska betalas ut eftersom man, efter denna övergångstid, torde kunna räkna med att den efterlevande har anpassat sig till de nya förhållandena och hen då har möjlighet att utan särskilt ekonomiskt stöd själv svara för sin försörjning på en tillfredsställande nivå.²

Av förarbetena framgår att rätten till omställningspensionen avgränsades till efterlevande som vid tidpunkten för dödsfallet typiskt sett hade en sådan ekonomisk gemenskap med den avlidne, i form av ömsesidigt beroende av varandras insatser i ett gemensamt hushåll, att den ena partens bortgång generellt kunde sägas ha medfört menliga konsekvenser i ekonomiskt hänseende för den efterlevande. Av den anledningen infördes villkoret om att det ska ha förelegat ett stadigvarande sammanboende mellan parterna, oavsett om de var gifta eller inte, vid tidpunkten för dödsfallet för att den efterlevande ska vara berättigad till omställningspension.³

I förarbetena anges vidare att det förhållandet att parterna under en viss tid levit på skilda orter inte alltid bör få till följd att sammanlevnaden ska anses ha upphört, utan vikt får läggas vid orsaken till detta. Om avbrottet i sammanlevnaden berodde på söndring i äktenskapet får sammanboendet anses avslutat. Om avbrottet däremot hade sin grund i parternas arbetsförhållanden, kan man inte göra gällande att sammanlevnaden upphört. Om t.ex. en av parterna till följd av sitt arbete måste vistas längre tider på annan ort men hade kvar sin egentliga bostad hos den andra maken och upprätthöll sammanlevnaden under veckoslut eller under semestrar och andra längre ledigheter, bör detta inte förta förhållandet dess karaktär av oavbrutet sammanboende i nu förevarande mening. Sedan anges att samma bedömningsgrunder blir tillämpliga om en av parterna tillfälligtvis tas in på sjukhus eller liknande. Vid bedömningen blir bl.a. folkbokföringen en faktor av betydelse.⁴

I förarbetena uttalas även att pensionsrätten inte bör göras vidare än vad som generellt är motiverat och att denna nödvändiga avgränsning inte skulle göras från fall till fall utan bestämmas utifrån vissa generella utgångspunkter.⁵

Praxis

Nedan redogörs för avgöranden från HFD (tidigare Regeringsrätten) där frågan har varit om två parter stadigvarande sammanbodde vid tidpunkten för en av parternas bortgång.

RÅ 2006 ref. 30. Regeringsrätten anförde att avgörande för bedömningen av om ett sammanboende varit stadigvarande eller inte är i princip parternas avsikt. Denna avsikt kan komma till uttryck på olika sätt. Enbart den efterlevandes uppgifter att en kortare tids sammanboende varit avsett att bli stadigvarande kan dock inte utan vidare läggas till grund för beslut om rätt till omställningspension utan uppgiften måste vinna stöd av de yttre omständigheterna.

HFD 2011 ref. 12. Den efterlevande hade rätt till omställningspension därför att hon ansågs stadigvarande sammanboende med sin make vid dennes bortgång, trots att maken 6 månader före sin bortgång hade flyttat till en lägenhet i ett äldreboende.

² Prop. 1987/88:171, s. 103.

³ Prop. 1987/88:171, s. 93.

⁴ Prop. 1987/88:171, s. 194.

⁵ Prop. 1987/88:171, s. 194 och 102.

Orsaken till att maken flyttat till lägenheten var att han var allvarligt sjuk och behövde hjälp under dygnets alla timmar. Efter flytten fortsatte makarna att umgås regelbundet. De hade också fortsatt gemensam ekonomi och var sambeskattade. Med hänsyn till orsaken till att maken flyttade och då makarna även därefter fortsatte att ha en personlig och ekonomisk gemenskap under den korta tiden fram till makens bortgång, ansågs deras stadigvarande sammanboende inte ha upphört. HFD noterade och fäste vikt vid att omställningspensionen är avsedd att utgå under tolv månader.

Nedan redogörs för kammarrättspraxis som har tillkommit efter HFD 2011 ref. 12 och där frågan är om den efterlevande kan anses fortsatt vara stadigvarande sammanboende med sin make vid dennes bortgång, trots att denne före sin bortgång på grund av sjukdom har flyttat till ett särskilt boende.

Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 528-13. Den avlidne hade ca 16 månader före sin bortgång flyttat till ett permanent demensboende. Kammarrätten fann att med hänsyn till makens sjukdom måste avsikten ha varit att han permanent skulle vara bosatt på demensboendet. Med beaktande av den tid som makarna levtt åtskilda fram till dödsfallet ansågs makarna inte ha stadigvarande sammanbott vid tidpunkten för dödsfallet.

Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5307-12. Den avlidne hade ca 22 månader före sin bortgång flyttat till ett särskilt boende. Kammarrätten uttalade att avsikten, med hänsyn till makens sjukdom, måste ha varit att han skulle vara permanent bosatt på det särskilda boendet. Kammarrätten fäste även särskild vikt vid att omställningspension är avsedd att för en viss tid ekonomiskt kompensera en förlust för den efterlevande och ansåg att makens bortgång inte kan ha inneburit en väsentligt förändrad ekonomisk situation för den efterlevande. Makarna ansågs därför inte ha stadigvarande sammanbott vid tidpunkten för makens bortgång.

Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 5999-13. Den avlidne hade ca 17,5 månader före sin bortgång flyttat till ett annat boende. Kammarrätten fann, mot bakgrund av den tid som makarna hade levtt åtskilda vid tiden för makens bortgång, att makarna inte kan anses ha sammanbott vid makens bortgång.

Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 3487-13. Den avlidne hade ca 7 månader före sin bortgång flyttat till ett gruppboende. Dessförinnan hade hon i 7 månader vårdats på olika akutinrättningar och därefter inom palliativ vård. Lägenheten på gruppboendet inreddes med möbler från det gemensamma hemmet och makarna var delansvariga för skulderna på det gemensamma huset. Kammarrätten ansåg att makarna var stadigvarande sammanboende vid tidpunkten för makens bortgång. Vid den bedömningen fäste kammarrätten särskild vikt vid följande. Det relativt snabba förloppet från insjuknande till dödsfall kunde rimligtvis inte förutses av maken. Med hänsyn till familjesituationen (två minderåriga barn) och vad maken uppgett ansågs makarna ha haft såväl personlig som ekonomisk gemenskap under tiden fram till dödsfallet. Dessutom bodde maken på gruppboendet en relativt kort period innan hon avled.

Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 1129-14. Maken hade ca 8 månader innan dödsfallet flyttat till ett särskilt boende. Maken följde med sin make på läkarbesök, besökte honom flera gånger i veckan och åkte på utflykter med honom. Maken skötte även hans räkningar och övrig post samt stod för hans kostnader. Kammarrätten

konstaterade att syftet med omställningspensionen, som utgår under en tid av tolv månader, är att den ska lämna ett tillfälligt bistånd för att den efterlevande ska kunna komma över de särskilda ekonomiska svårigheter som i regel uppkommer till följd av den förändrade familjesituationen under tiden närmast efter dödsfallet. Med hänsyn till att makarna fortsatte ha en personlig och ekonomisk gemenskap under tiden fram till makens bortgång ansåg kammarrätten att makarna kunde anses vara stadigvarande sammanboende vid tidpunkten för makens bortgång.

Slutsatser

Vid bedömningen av om den efterlevande kan anses fortsatt vara stadigvarande sammanboende med sin make vid dennes bortgång, trots att denne före sin bortgång på grund av sjukdom har flyttat till ett särskilt boende, ska det göras en samlad bedömning. Vid denna bedömning ska följande särskilt beaktas.

Huvudförutsättningen för att parterna ska anses fortsatt vara stadigvarande sammanboende vid en av parternas bortgång är att parterna ska ha fortsatt sin personliga och ekonomiska gemenskap under tiden fram till dödsfallet. Med ekonomisk gemenskap avses ett ömsesidigt beroende av varandras insatser i ett gemensamt hushåll. Exempel på personlig och ekonomisk gemenskap som godtagits i praxis är när en av parterna har skött räkningar och post åt den andre, parterna fortsatt har varit delansvariga för lån, en av parterna har betalat den andres kostnader och en av parterna har besökt den andre på boendet eller åkt på gemensamma utflykter.

Om den efterlevande uppger att hen och den avlidne upprätthöll sin personliga och ekonomiska gemenskap under tiden fram till dödsfallet och det verkar rimligt bör Pensionsmyndigheten sätta tilltro till lämnade uppgifter.

Vid bedömningen har tidsperiodens längd en stor betydelse. Med beaktande av syftet med allmän omställningspension och avgörandet HFD 2011 ref. 12 talar tid överstigande 12 månader på särskilt boende starkt för att något stadigvarande sammanboende inte föreligger. Den efterlevandes behov av det ekonomiska stödet har typiskt sett minskat i och med att den efterlevande har haft tid på sig att ställa om i eget hushåll under motsvarande tid som omställningspensionen är avsedd att utgå under och att dödsfallet därför inte kan ha inneburit en väsentligt förändrad ekonomisk situation för den efterlevande.

I de fall tidsperiodens längd överstiger 12 månader kan dock parterna ändå anses fortsatt vara stadigvarande sammanboende. Omständigheterna i det enskilda fallet bör i sådana fall vara jämförbara med den i förarbetena beskrivna situationen när en make tillfälligt tas in på sjukhus eller liknande. Avsikten med särlevnaden har därför en avgörande betydelse för bedömningen. I de fall avsikten med flytten har varit permanent har den efterlevande haft helt andra förutsättningar att ställa om och kan därför inte anses ingå i personkretsen som är berättigad till allmän omställningspension. Ett påstående om att avsikten med särlevnaden har varit tillfällig behöver vinna stöd av de yttre omständigheterna. Exempel på yttre omständigheter kan vara att den avlidne hade flyttat till ett boende som till sin form är tillfälligt eller att det har varit fråga om en sjukdom som har haft ett oväntat snabbt förlopp som rimligen inte kunnat förutses av den efterlevande.

Detta rättsliga ställningstagande har beslutats av avdelningschefen Lena Aronsson efter föredragning av juristen Isabella Hagnell Westermark. I den slutliga handläggningen har även enhetschefen Martina Irving deltagit. I beredningen har juristen Hanna Johansson deltagit.

Beslutet har föregåtts av beredning med produktionsavdelningen.

Lena Aronsson

Isabella Hagnell Westermark